

Burgeroorlog, november 1936 - maart 1937

Voor een overzicht van de veldslagen zie het kaartje in de [bijlage](#)

Nadat de aanval op Madrid was afgeslagen, probeerde Franco eerst vanuit het westen de hoofdstad te omsingelen. Dit leidde tot gevechten om de Coruñaweg, die de nationalisten niet wisten te winnen. Daarna werd een tangbeweging ingezet vanuit het zuid-westen en het noorden: de veldslagen bij Jarama en Guadalajara die eindigden in een impasse. In deze periode werd ook gevochten aan het zuidelijk front en werd Málaga veroverd door de nationalisten.

De mislukte aanval op Madrid

De opstand van de militairen in juli 1936 was slechts ten dele gelukt en had het land verdeeld in een nationalistisch en een republikeins deel die ongeveer even groot waren. Weliswaar beschikten de republikeinen over meer manschappen en materieel dan de opstandelingen, maar het leger van de nationalisten was veel beter georganiseerd en de troepen uit Afrika beschikten over oorlogservaring. Vandaar de snelle opmars van Franco vanuit het zuiden waarmee een verbinding tot stand werd gebracht met de in handen van de nationalisten zijnde gebieden in het noorden. Echter, de zo fel begeerde snelle verovering van Madrid op de republikeinen bleef uit. Het jaar 1936 eindigde zo voor de strijdende partijen in een patstelling rond de hoofdstad die met man en macht verdedigd werd. De reorganisatie van de republikeinse strijdkrachten naar model van het Russische Rode Leger speelde daarbij zeker een rol, evenals de komst van Internationale Brigades, hoewel het ook de vele en vaak ongeoefende inwoners zijn geweest die de stad voor een snelle ondergang hebben behoed. *¡No pasarán!*, zo luidde de slogan van de communistische voorvechtster Dolores Ibárruri, ofwel La Pasionaria, en dat wisten de zich verzettende republikeinen te bewerkstelligen.

Het gevecht om de Coruñaweg

Franco was vastbesloten om Madrid alsnog in te nemen en in vervolg op het beleg van de stad probeerden de nationalisten vanuit het zuiden de Coruñaweg te bereiken. Vanaf daar zouden zij vanuit het noord-westen Madrid omsingelen en afsnijden van water en electriciteitsvoorziening afkomstig uit het Guadarrama gebergte. De aanval werd ingezet op 29 november 1936 en aanvankelijk wisten de nationalisten door de republikeinse linies heen te breken, maar zij werden in hun opmars gestuit door troepen van de Internationale Brigades die bij hun verdediging handig gebruik maakten van de solide gebouwde buitenhuizen van rijke Madrilenen. De brigadisten hadden echter wel het nadeel dat zij nauwelijks beschikten over kaartmateriaal en kampten met taalproblemen. Het was ijzig koud en de mist bemoeilijkte het zicht voor beide partijen.

Medio december stopten de nationalisten de strijd om op versterkingen te wachten, een gevechtspauze die door de republikeinen slecht werd benut. Toen op 3 januari de nationalisten een blitzkrieg-achtige operatie inzetten werden de republikeinen, die onder leiding stonden van generaal Miaja, totaal overrompeld. Er was een groot gebrek aan ammunitie, deels de schuld van Miaja, maar zeker ook door de houding van de minister van Oorlog, de socialist Largo Caballero, die de roep om meer ammunitie van de generaal afdeed met de beschuldiging dat Miaja erop uit was zijn verantwoordelijkheid voor de dreigende nederlaag af te schuiven.

José Miaja
1878 - 1958

Enrique Lister
1907-1994

Uiteindelijk kregen de republikeinen versterking uit Madrid van de 12e Internationale Brigade en een tweede brigade uit Madrid onder leiding van de bekwame generaal Lister. Ook de 14e Internationale Brigade werd vanuit Córdoba overgebracht. Om desertie te voorkomen liet Miaja mitrailleurs op de weg plaatsen en beval elke deserteur neer te schieten. De republikeinen wisten zich uiteindelijk te handhaven en het front kwam in evenwicht. Half januari waren beide partijen aan het eind van hun Latijn en werd de strijd, die ook wel de 'veldslag in de mist' wordt genoemd, gestaakt. De poging van de nationalisten om Madrid te omsingelen was mislukt. Beide partijen verloren naar schatting 15.000 man in deze slag.

Gevechten in het zuiden

Tijdens de gevechtspauze om Coruñaweg, vond op 28 en 29 december 1936 een korte veldslag plaats om het plaatsje Lopera, ongeveer vijftig kilometer ten oosten van Córdoba. De nationa-

listische troepen, onder commando van generaal Queipo de Llano waren vanuit Sevilla, dat na de opstand in zijn handen kwam, begonnen aan een opmars richting Málaga en de republikeinen vonden het noodzakelijk een tegenoffensief in te zetten. Het betekende de vuurdoop voor de 14e Internationale Brigade onder bevel van een Poolse communist, generaal 'Walter'. Van deze brigade maakten een Frans en een Engels bataljon deel uit.

De veldslag duurde slechts zesendertig uur en resulteerde in een nederlaag van de totaal onervaren brigadisten die het zonder telefoonverbindingen en luchtsteun moesten stellen. Geschrokken door het hevige mitrailleurvuur verlieten vijfhonderd deserteurs de frontlinie en werden er vele honderden gedood. De commandant van het Franse 'Marseillaise'-bataljon, majoor Gaston Delasalle, werd gearresteerd en niet alleen beschuldigd van lafhartigheid en incompetentie, maar ook van spionage voor de fascistten. Hij werd schuldig bevonden door een in allerijl ingerichte krijgsraad te velde, ter

Gonzalo Queipo de Llano
1875-1951

dood veroordeeld en geëxecuteerd. Dit snelrecht vond plaats onder verantwoordelijkheid van André Marty. Marty speelde een vooraanstaande rol in de Franse communistische partij (PCF) evenals in de Komintern en leidde de organisatie van de Internationale Brigades. Er was zelfs een bataljon van de 14e Internationale Brigade naar hem vernoemd. Volgens ooggetuigen liet hij mensen die onder verdenking stonden van spionage liever meteen doodschieten dan tijd te verspillen aan wat hij noemde 'bourgeois besluiteloosheid'. Deze veldslag kreeg overigens niet alleen bekendheid door dit staaltje van revolutionaire rechtspleging, maar ook door de dood van twee jonge Engelse dichters: John Conford en Ralph Fox.

Algunos de los asistentes al acto de la inauguración del monolito en Lopera.

Inaugurado el monumento a los poetas ingleses Ralph Fox y John Cornfort

Murieron en la batalla de Lopera durante la guerra civil española

Franco werd geheel in beslag genomen door zijn pogingen om Madrid te veroveren, zodat hij in eerste instantie geen aandacht besteedde aan de inname van Málaga, die betrekkelijk eenvoudig zou zijn. Dit tot frustratie van Queipo de Llano die zichzelf beschouwde als heerser over Andalusië en vanuit zijn basis in Sevilla regelmatig de meest dreigende radioberichten uitzond waarmee hij de bevolking van steden als Madrid de stuipen op het lijf joeg. Maar in januari kwam het toch tot een aanval op Málaga. Franco riep daarbij de hulp in van generaal Roatta, leider van het Italiaanse vrijwilligerskorps de CTV (Corpe di Truppe Volontarie).

Een slimme zet, want er kon niets misgaan en Mussolini zou daarna ongetwijfeld na een klinkend Italiaans succes zijn steun aan de nationalisten graag willen voortzetten. Ook de luchtbrigade van het Duitse Condorlegioen onder bevel van Von Richthofen werd ingezet. De verdedigingskracht van Málaga was pover. Stad en provincie hadden geprobeerd zich te onttrekken aan het centrale gezag en met een aanval van de nationalisten in zicht hadden anarchisten geprobeerd in steden en dorpen de macht te grijpen met het gewelddadig afzetten van gekozen besturen. Deze chaotische situatie was een doorn in het oog van de centrale republikeinse regering, wat tot gevolg had dat de bewapening van Málaga ernstig tekort was gekomen. Er waren weliswaar 12.000 soldaten, maar de helft ervan had geen beschikking over een wapen. Premier en minister van Oorlog Largo Caballero zou gezegd hebben 'geen kogels meer voor Málaga'.

Half januari begonnen de nationalisten aan hun opmars en op 8 februari werd de stad ingenomen na een hevig bombardement vanuit zee door schepen van de nationalistische vloot ondersteund door het Duitse vestzakslagschip *Admiral Graf Spee*. De in het nabije Cartagena gelegen schepen van de republikeinse marine kwamen merkwaardig genoeg niet in actie.

Voor de inwoners van Málaga betekende de nationalistische overwinning een gruwelijke

nachtmerrie. Toen de opstand in juli 1936 uitbrak waren door de revolutionairen meer dan duizend welgestelden en Franco-sympathisanten vermoord en de nationalisten namen nu op medogenloze manier wraak. Talloze inwoners van de stad probeerden te vluchten langs de weg naar Almería, de enige verbinding met republikeins gebied, maar enkele duizenden werden neergemaaid op de vlucht, terwijl anderen in de stad standrechtelijk werden geëxecuteerd. Hoeveel doden er gevallen zijn en hoeveel er Almería hebben bereikt is nauwelijks te schatten.

De slagen bij Jarama en Guadalajara

Nadat de pogingen om vanuit noord-westelijke richting Madrid te omsingelen waren mislukt, waagde Franco door middel van een gecombineerd offensief een nieuwe poging. Vanuit het zuid-oosten zouden de nationalisten oprukken over de rivier de Jarama teneinde de route naar Valencia af te snijden. Tegelijkertijd zou vanuit de nationalistische zone in het noorden het vrijwilligerskorps van de Italianen onder commando van Roatta oprukken richting Guadalajara. Uiteindelijk doel van deze tangbeweging was een ontmoeting van beide strijdmachten bij Alcalá de Henares, waardoor Madrid vrijwel volledig omsingeld zou zijn. Franco legde het opperbevel van deze actie in handen van generaal Mola. Tot een gelijktijdige start van deze offensieven kwam het niet, want de inzet van de militairen van de CTV werd vertraagd door het slechte weer dat een tijdige hergroepering van de Italianen na de aanval op Málaga in de weg stond.

Op 5 februari, toen de al dagen aanhoudende regen week, gaf Mola het bevel tot de aanval en na drie dagen strijd hadden de nationalistische troepen onder bevel van generaal Varela de westoever van de rivier Jarama onder controle. Omdat de Jarama door de overvloedige regen nergens doorwaadbaar was, vielen de nationalisten op 11 februari bij het aanbreken van de dag aan bij de Pindoque spoorbrug over de Jarama. Weliswaar hadden de republikeinen de brug proberen op te blazen, maar het stalen gevaarte kwam nadat de springladingen tot ontploffing waren gekomen een meter omhoog om vervolgens weer terug te vallen, zodat hij toch kon worden overgestoken.

Marokkaanse soldaten doodden bij verrassing met behulp van messen de bewakers van de brug - Fransen uit het André Marty bataljon - waarna de troepen van Varela de rivier overstaken. Eenzelfde aanval vond plaats bij een zuidelijker gelegen spoorbrug zodat twee bruggenhoofden ontstonden.

Aanval op aanval volgde door de olijfgaarden in het heuvelachtige landschap, maar tot frustratie van Varela kwam er geen doorbraak en ontstond er een impasse. In plaats van te wachten op de hergroepering van de Italianen voor de aanval vanuit het noorden, werd op 15 februari het bevel gegeven om door te gaan met de aanvallen wat enorme verliezen met zich meebracht en nauwelijks terreinwinst opleverde. Intussen wisten de republikeinen, die onder leiding stonden van generaal Miaja en de competente kolonel Rojo zich te herstellen. Een paar

Vicente Rojo
1894-1966

dagen na de onverstandige aanval van de nationalisten kwam het tot een tegenaanval waarbij de robuuste T-26 tanks van de Sovjets een belangrijke rol speelden. Aanval en tegenaanval duurden voort tot de laatste dagen van februari toen beide partijen finaal aan hun eind waren. De verliezen waren groot, naar schatting 6.000 doden en gewonden aan beide kanten. De legers groeven zich in de druilerige olijfgaarden in en wachtten af. In deze gevechtspauze namen beroemdheden als de fotograaf Henri Cartier-Bresson en de bioloog J.B.S. Haldane - die de Republikeinen adviseerde over gasaanvallen - de gelegenheid te baat om het front te bezoeken. Bijzonder is dat een aantal leden van de aan deze strijd deelnemende 15e

Internationale Brigade afkomstig waren uit het Ierse Republikeinse leger, de IRA, waaronder een van hun aanvoerders, Frank Ryan. Maar ook aan nationalistische zijde vochten Ieren mee die zich als vrijwilliger hadden gemeld, met in hun midden eveneens IRA-leden. Deze groep - de Ierse Brigade - stond onder leiding van Eoin O'Duffy, leider van de Blauwhemden, een pro-Franco beweging die steun genoot van de Ierse kardinaal Joseph MacRory.

Achteraf is het verwonderlijk dat Franco begin maart het bevel gaf om het tweede deel van de tangoperatie ten oosten van Madrid in te zetten, want het was maar zeer de vraag of de nationalisten vanaf het Jaramafront wel in staat zouden zijn opnieuw op te rukken naar Alcalá de Henares. Op 8 maart begon de aanval op Guadalajara vanuit het noorden en daarbij waren vooral Italiaanse troepen (35.000 man) betrokken die onder bevel stonden van generaal Roatta. Van Spaanse zijde vochten 15.000 man mee onder leiding van generaal Moscardó, de man die in juli 1936 het beleg van het Alcázar van Toledo had weten te doorstaan. De Italianen blaakten van zelfvertrouwen na het gemakkelijke succes in Málaga en braken eenvoudig door de republikeinse linies heen.

André Marty
1886-1956

Maar de zeer slechte weersomstandigheden - er was nauwelijks zicht ten gevolge van de mist - speelde hen parten en het offensief stakte, ook al omdat veel van de Italianen, nog gekleed in tropenuniform, het koud hadden en moe waren. Tot verbijstering van Roatta ging Franco niet in op zijn verzoek om een nieuwe aanval te openen aan het Jaramafront, zodat van een gecoördineerde actie geen sprake was. De republikeinen wisten hun troepen te herordenen en te versterken, waarbij de communisten hun invloed wisten te vergroten: velen van hen werden commandant te velde. Het was een onderdeel van de politieke strijd die zich afspeelde. De communisten van de PCE en de Komintern hadden hun vertrouwen in Largo Caballero als premier en minister van oorlog verloren en waren erop uit hem beentje te lichten. Zo stuurde, André Marty, de leider van de

Mario Roatta
1887-1968

Internationale Brigades, rapporten naar Moskou waarin hij de weerstand van Largo Caballero tegen communistische participatie in de legerleiding uitvoerig aan de kaak stelde.

Nadat het weer een beetje was opgeklaard begonnen de gevechten opnieuw en op 10 maart wisten de Italiaanse gevechtseenheden het stadje Brihuega te bezetten. Rond dit plaatsje speelde zich een bizarre episode af in de Burgeroorlog: Italiaanse troepen vechtend aan nationalistische zijde raakten slaags met landgenoten van het Garibaldi Bataljon van de 12e Internationale Brigade, een Italiaanse burgeroorlog op Spaanse bodem. De communisten trachtten hun landgenoten door middel van pamfletten en berichten via geluidsinstallaties over te halen om over te lopen: 50 peseta's voor desertie en 100 peseta's in geval zij hun wapens zouden meenemen. In de dagen daarop zetten de republikeinen een tegenoffensief in dat

Leden van de Internationale Brigade
in de slag bij Guadalajara

succes had. De Italiaanse nationalisten werden teruggedrongen. Een opmerkelijke rol werd daarbij vervuld door de Russische commandant Rodimtsev die tot Held van de Sovjet-Unie zou worden uitgeroepen voor zijn dapper gedrag in deze strijd .

In de slag bij Guadalajara verloren de Italianen ruim 5000 man terwijl de Spaanse eenheden van Moscardó nauwelijks verliezen hadden geleden. Dit maakte Mussolini woedend. Hij voelde zich vernederd, niet alleen door de republikeinse overwinning, maar ook omdat de Spaanse legerleiding deze nederlaag afdeed als zijnde een Italiaans aangelegenheid waarvoor zij niet verantwoordelijk was. De overwin-

ning van links op de troepen van Mussolini had uiteraard een positieve invloed op het moraal van de republikeinen en ontketende in het buitenland aan linkse zijde een enorm optimisme. Maar de wil van Mussolini om zich te wreken voor deze vernedering dreef hem eens te meer in de armen van Franco en de nederlaag van de nationalisten was geen keerpunt in de oorlog ten gunste van de republikeinen. Het zou hun enige overwinning zijn gedurende de gehele Burgeroorlog. Voor Franco betekende deze nederlaag het einde van zijn droom om Madrid snel in te nemen. Mede op aandringen van zijn militaire adviseurs wendde hij zich naar het noorden, naar de Baskische provincies en Asturië met hun grondstoffen en voor de oorlog zo belangrijke industrieën. De slag om het Noorden zou half maart gebinnen en na hevige gevechten in het Baskenland eindigen met de verovering van Bilbao in juni en van Santander eind augustus. Met de inname van Gijon in oktober was vrijwel de gehele kuststreek in handen van de nationalisten.

Willem Peeters, 28 april 2011

**Bijlage:
Overzicht van de veldslagen in de Burgeroorlog december 1936 - maart 1937**

	Nationalisten juli '36	Veldslagen
	Nationalisten jan. '37	1 Coruña weg
	Nationalisten okt. '37	2 Lopera
	Republikeinen	3 Málaga
		4 Jarama
		5 Guadalajara
		6 Slag om het Noorden